

A muhi csatával kapcsolatos lokalizációs kérdések

Négyesi Lajos

docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

KIVONAT

Tanulmányomban a muhi csata helyének meghatározásával kapcsolatos fontosabb kérdéseket vizsgálom. Így a magyar tábor és a Sajó hídjának helyét. A tábor helyének meghatározása szempontjából fontos tényezőnek tartom, hogy Szübötej a hídtól a Sajó alsó folyása felé vonult, azért, hogy a tábor oldalába kerüljön. Ez arra utal, hogy a tábor az átkelőtől délre helyezkedett el. Igyekszem tisztázni a tábor minimális méretét a sereglétszám függvényében és az okot, amiért zsúfoltság alakult ki. A táborral kapcsolatos kérdés annak a dombnak az azonosítása, ahonnan Batu megszemlélte a magyar tábor. Véleményem szerint, a terület domborzatát figyelembe véve, erre a Kerengő partján található Testhalom volt a legalkalmasabb. Végül a csatához kapcsolódó leletanyag geofizikai mérésekkel történő felkutatására teszek javaslatot, magnetométer alkalmazásával.

KULCSSZAVAK: Muhi csata, Testhalom, Kerengő, Batu kán, Szübötej, IV. Béla, Szakáld

A mongol terv

1241-ben a mongol sereg által alkalmazott stratégia a színlelt visszavonulásra és alkalmas helyen a döntő csata megívására épült. Ez a módszer egyaránt alkalmazható volt védelemben és támadásban, stratégiai és taktikai szinten. A lényege, hogy a kedvező pozícióban és állapotban lévő ellenséget kimozdítsuk az erős állásából, hogy a vonulás közben fáradjanak, és csökkenjen a vezetés hatékonysága. Azzal, hogy a szembenálló felet kimozdítjuk a pozíciójából, és a színlelt visszavonulást valósnak fogadja el, üldözésbe kezd, sikerül átvenni a kezdeményezést, hiszen ettől kezdve a hadicselt végrehajtó akaratának megfelelően tevékenykedik, és az általa kiválasztott helyen, a számára kedvező körülmények között kerül sor az összecsapásra.

A látszólag egyszerű hadicsel sikerének alapfeltétele, hogy hihető legyen a visszavonulás, hiszen normál körülmények között az a pillanat, amikor az ellenség befejezi a harcot és megkezdi a visszavonulást, azt a pillanatot jelzi, amikor lehetőség van a kezdeményezés átvételére és az üldözés során az üldöző irányítja az eseményeket.

A hadicsel lényege, hogy miközben az üldöző elhiszi, hogy az ő akarata szerint alakul a harc, valójában az üldözött terve valósul meg. Taktikai szinten, tehát a csata közben a színlelt visszavonulással lehetőség van kimozdítani az ellenséget az addigi erős pozíciójából és csökkenteni a kötelékek szervezettségét és irányítottságát. Általában a tartalékok által megszállt terepszakaszon meglepetésszerűen, váratlan irányból támadják meg az üldözőket. Ezzel a színlelt visszavonulást végrehajtó csoport lehetőséget kap a leválásra, majd visszafordulva ők is részt vesznek a harcban. A stratégiai szinten alkalmazott színlelt visszavonulás során meghatározó szerepe van a felderítésnek. A támadónak tudni kell, hogy hol helyezkednek el az ellenség főerői. A seregből egy olyan nagyságú csapatot kell elkülönítenie, ami képes elhíttetni a másik féllel, hogy egy támadó sereggel áll szemben. Eközben a támadó a maradék seregével az ellenségtől többnapos járőföldre kiválasztja a leshelyet, ahova a tartalék maga után csalja az üldözőket. A többnapos visszavonulás során folyamatosan fenn kell tartani a kontaktust az üldözővel és kisebb összecsapásokkal fenn kell tartani a hajlandóságát a további üldözésre. Ezzel együtt a leshelyen várakozó főerőkkel is folyamatosan kapcsolatban kell lenniük, hogy fel tudjanak készülni a döntő összecsapásra. A többnapos visszavonulás során az üldöző fárad, csökken a harci kedve és a harckészültsége, ellátási nehézségek gyengíthetik.

A magyar hadtörténelemben jól példázza ezt a 899-es brentai csata, azonban a muhi csata eseményeinek értelmezése szempontjából az 1223-as Kalka-menti csata jelenti a legfontosabb párhuzamot.¹ A két csata, lefolyását tekintve, nagyon hasonló. Nem véletlenül, hiszen mindkét csatában Szübötej volt a mongol sereg katonai parancsnoka. Általában az alkalmazott stratégiát és taktikát döntően a hadvezér személye és gondolkodásmódja hatá-

1 Nicolle & Shpakovsky 2001; Font 2016.

rozza meg. A harcvezetésben szerzett gyakorlat során kialakul az a tudása, mely az általa sikerrel alkalmazott manővereket foglalja magába, és bizonyos stratégiai és taktikai fogások a hadvezér „névjegyévé” válnak. A muhi csata esetében a Kalka-menti csata egyfajta mintát jelenthetett, azonban a gyakorlati megvalósítása így is jelentős feladat volt, hiszen meg kellett találni az alkalmas helyszínt és ennek megfelelően kellett mozgatni a seregrészeket. A többnapos színlelt visszavonulás kiindulópontja a magyar sereg gyülekezési helye, a pesti tábor volt. Ehhez képest kellett a színlelt visszavonulás elfogadható mértékének megfelelő távolságra egy alkalmas méretű folyót találni. A színlelt visszavonulásnak legalább olyan hosszúnak kell lenni, hogy jelentősen csökkenjen az ellenfél harci kedve, motiváltsága, vezetettsége és közben kellően kifáradjanak az üldözés során. Ellenben nem lehet túl hosszú sem, hiszen a kifáradás és a kialakuló fásultság miatt lemondhatnak az üldözés folytatásáról. Az optimális távolságra kell kiválasztani a folyót és az átkelőhelyet, ahol majd a támadást végre tudják hajtani. Fontos, hogy a folyó leküzdhető akadály legyen. Ebből a szempontból a Tisza kevésbé jöhetett számításba, hiszen túl széles és a támadó számára is akadályt jelent a manőverek során. Nyugatról érkezve a csata helyszínére, először a Hejő mocsaras sávján kellett átkelni, majd néhány kilométerrel keletebbre a Sajó hídján. A mongolok választhaták volna a Hejőt is a lesállásra, de a mocsaras terep őket is akadályozta volna. A Sajó sokkal kedvezőbb volt. A híd megléte garantálta, hogy a magyar sereg ott fog átkelni. A felső folyásnál gázlók álltak a támadók rendelkezésére az erők átcsoportosításához. A túlsó part erdői elrejtették a mongol táborokat. Érthető, hogy végül erre esett a választásuk. A lesállás előkészítése jelentős hadvezéri teljesítmény, hiszen egy idegen ország területén több mint 100 km nagyságú térben kellett megtervezni a manővereket és kiválasztani az alkalmas helyszíneket, ennek megfelelően csoportosítani, begyakoroltatni és mozgatni az egyes seregrészeket. A legfontosabb tényező azonban a Kalka-menti csatához hasonló stratégia és taktika alkalmazására a megfelelő folyóátkelő megléte volt. Ha ez nem teljesül, más tervet kellett volna alkalmazniuk.

A tábor mérete és helye

Az, hogy a csatára a Sajónál került sor, a mongol hadvezetés döntésének megfelelően történt. Ők választották a helyszínt és szándékosan csalták ide a magyar sereget. Ellenben Béla király serege a Hejőn való átkelés után megállt és letáborozott. A tábor helyének kiválasztása a magyar hadvezetés döntése volt, ami egycsapásra keresztülhúzta a mongolok számításait. A lesállás sok munkával felépített terve egyszerre ellehetetlenült.

A magyar tábor helyének kiválasztásánál több tényezőt kellett figyelembe venni. A több-ezres seregek felvonultatása utakon történt és az utak melletti táborozásra alkalmas helyeket számoltartották. A jó táborhely sík, füves terület, vízlelőhellyel, természetes védelemmel és megfelelő kiterjedéssel a sereg elhelyezéséhez.

A csatával kapcsolatos források nem adják meg a seregek létszámát. Ezzel kapcsolatban csak becslésekre hagyatkozhatunk, ami mindaddig nem okoz problémát, míg a harc lefolyásáról csak elvi vázlatokat készítünk. Amennyiben a konkrét terepen próbáljuk elhelyezni a seregeket és ezzel együtt a magyar tábor, számolnunk kell azzal, hogy a Hejő és a Sajó közötti tér áll rendelkezésünkre, a mai Sajóhídvég-Nyékládháza vonaltól a Kerengő-érig terjedő, átlagosan 3,5 km széles és 7 km hosszú terület.² Azt nehéz megbecsülni, hogy a lovasharc és a csatarendek mekkora területet igényeltek, azonban a tábor méretének kiszámítására rendelkezünk normákkal, ami alapján a terület méretét a reális sereg létszámot figyelembe véve megadhatunk egy értéket a magyar tábor méretére vonatkozóan.

Az 1997-ben megjelent műhelydolgozatomban³ Zrínyi Miklós: Tábori kis tracta⁴ című művében közölt adatokat vettem alapul egy 20 000 fős lovas sereg táborához szükséges terület méretének kiszámításához. Zrínyi a 142 fős lovas zászló elhelyezésére 300x105 láb méretű területet tart szükségesnek. Be kell vallanom, hogy komoly hibát követtem el az értékek méterre történő átszámításánál, mivel nem a kb. 30 cm-es lábbal, hanem 75 cm-es lépéssel számoltam. Ennek eredményeként a 142 lovasra $225 \times 78 = 17\,550$ m²-t számoltam, pedig az csak $90 \times 31,5 = 2835$ m². Ennek megfelelően a magyar táborra megadott 2 560 000 m²-es alapterület, ami 1600x1600 méter oldalhosszúságú négyzetnek felel meg, hibás számítás eredménye. Helyesen számolva ez az érték 399 295 (kerekítve 400 000) m², ami 632x632 méter oldalhosszúságú négyzetnek felel meg. Ez elég lényeges különbség. Általában, amikor előadásaimban érintettem a tábor méretének kérdését, rendszerint belezavarodtam a számításba (pl. a székelyudvarhelyi konferencián is), mert túl nagyra tűnt a 1,6x1,6 km-es terület. A konferencia után levélben keresett meg Vágó Zoltán Miskolcra és megosztotta velem a csatater lokalizációjával kapcsolatos nézeteit. Véleménye szerint: „A magyar sereg létszáma, mint fent jeleztem, megítélésem szerint kb. 15000 fő lehetett. A szűken települt körletben 1 emberre és lóra vagy 2 emberre 1 lóra /hiszen a többi ló akár külső karámban lehetett kerítkezve/ 10 m² számolva, mely a király és az előkelők nagyobb helyigényét és a közlekedési utak átlagát is tartalmazza, a tábor 150000 m² azaz 15 ha, de lehet ennél kevesebb is!” Ezt olvasva, szükségesnek tartottam ismét elővenni Zrínyi művét és elemezni az ott közölt számításokat. Ezzel együtt megnéztem Adam Freytag munkáját⁵ is, ahonnan Zrínyi a kiinduló adatokat vette, saját tábori normáinak kidolgozásához. A számítások elvégzésére további inspirációt adott Wolf Mária tanulmánya⁶ is, ahol a tábor méretére vonatkozó számításainál az általam 1997-ben hibásan megadott 2,5 km²-es értéket vette alapul, de ehhez még hozzászámolta a tartalék lovakat és a szekereket, így 3 km²-es tábor tart reálisnak.

2 A Google Earth térinformatikai programmal meghatározott értékek.

3 Négyesi 1997, 308.

4 Zrínyi 1957, 127.

5 Freytag 1631.

6 Wolf 2018, 139.

Adam Freytag 100 lovasra 300x70 láb nagyságú területet számol, ami 90x21 m = 1890 m²-t jelent. Ez egy lovasra megközelítőleg 19 m²-es tábori normát ad.⁷ Zrínyi 142 lovasra 2835 m²-t számol, ami 19,9 m²-t jelent lovasonként.⁸ A két értéket figyelembe véve, egy lovas elhelyezésére kb. 20 négyzetmétert számíthatunk. Ez azonban egy ló és egy lovas minimális területigénye, hozzá számolva a minimális közlekedési utakat is. Ezt az értéket akkor lehet tartani, ha előre pontosan kijelölt és kimért tábort állítanak fel. A 20 000 fős seregre számolt 632x632 méteres oldalhosszúságú tábor a szükséges terület minimumát adja meg. Ennél kisebb nem lehetett, még akkor sem, ha a Batu által megfigyelt tábor zsúfolt volt, ugyanis egy szűkebb táborban szinte mozdulni nem lehetett volna.

A magyar táborral kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy azt valószínűleg nem a XVII. századi normák szerint alakították ki. Először a király és kísérete részére, a tábor közepén állítottak sátrakat, majd ezek köré települt a sereg többi része. Ha ez egy alkalmas méretű nyílt területen történik, akkor minden gond nélkül, annyira terjeszkedik a tábor, hogy mindenkinek elég helye legyen. Ha később további csapatok csatlakoznak, akkor a tábor szélén foglalhatnak el újabb területet, így megfelelő kiterjedésű, nyílt területen nem alakulhat ki zsúfolt tábor. Még akkor sem, ha székérvárat alakítanak ki, hiszen a székérfalat megnyitva bővíthető a tábor területe. A zsúfoltság akkor jelentkezik, ha valamilyen földrajzi tényező eleve behatárolja a tábor méretét. Ezen a területen ez leginkább abból adódhat, hogy egy vízzel körülvett terület védett táborhelyet kínál, de a mérete csak szűkösen elég a sereg táborának. Itt a biztonságért fel kell áldozni a kényelmet. Az sem zárható ki, hogy a területre érkező sereg táborverésére alkalmas nagyságú a védett terület, ott kényelmesen sátrat verhetnek, de a később beérkező csapatoknak is helyet kell szorítani. Így idővel nem csak zsúfolt, hanem rendezetlen is lesz a tábor.

Korábbi hibás számításaimat korrigálva, megítélésem szerint a magyar tábor egy folyóággal vagy mocsarakkal határolt, legalább 400 000 négyzetméteres (0,4 km² vagy 40 ha) területen feküdt. A Kerengő-ér által körbezárt terület nagysága minimum 600 000 négyzetméter.⁹

A Hejő keleti oldalán a térképre tekintve két olyan helyet láthatunk, melyet folyóág vesz körül, természetes védelmet biztosít és méretét tekintve alkalmas kb. 20 000 lovas táborának. Az egyik Szakáldtól délre, a Kerengő által körbevett lapos szárazulat, melyet P. Szabó Sándor kínai források alapján¹⁰ a tábor helyével azonosított. Ez a hely egyaránt megfelel akkor is, ha a híd Körömnél és akkor is, ha Sajóhídvégnél¹¹ volt, hiszen mindkét átkelőtől délre fekszik, tehát a bekerítéséhez valóban szükséges volt Szübötej csapatának a Sajó alsó folyásához vonulni. A mai Nyékládháza keleti oldalán egy másik, folyóággal körbevett, majdnem szabályos kör alakú szárazulatot látunk az egykori Tullus-pusztánál, ami szintén

7 Freytag 1631, 137.

8 Zrínyi 1957, 127.

9 A Google Earth térinformatikai programmal meghatározott értékek.

10 P. Szabó 2018, 272–275.

11 Laszlovszky–Pow–Pusztai 2016.

megfelelő méretű a táborozásra. Ez a hely közel egyvonalban van a körömi átkelővel. Ha itt volt a tábor, akkor Szübdőtej elvonulása csak akkor kap értelmet, ha az átkelő Sajóhíd-végnél volt.

A domb, ahonnan Batu megfigyelte a magyar tábort

Spalatói Tamás leírásában¹² hangsúlyt kap, hogy a lesállásra vonatkozó terv kudarca után Batu egy dombról szemléli meg a magyar tábort és ismeri fel annak szűkös voltát. Erre épül az újabb mongol terv, ugyanis, ha sikerül bekeríteniük a magyar tábort és ezzel megakadályozni, hogy a csapatok kivonuljanak, előnybe kerülnek. Ez az információ, fontos adat a tábor helyére vonatkozóan. Az, hogy a tábor szűkös volt, valószínűleg annak köszönhető, hogy időközben újabb csapatok érkeztek be, tehát az eredetihez képest nőtt a létszám. A magyar sereg, miután letáborozott, a rendelkezésre álló területet belakta. A később érkezőknek a kialakult táborban kellett helyet biztosítani. Ez a tényező megerősíti, hogy a táborhely mérete adott volt, tehát nem egy mező közepén állt, ahol a szükséges mértékben lehetett volna növelni a tábor méretét, hanem valamilyen földrajzi tényező – valószínűleg vízfolyás – behatárolta a tábor nagyságát. A tábort védte a víz, de egyben korlátozta is a mozgást. A táborból nem lehetett bárhol kijönni, csak az erre a célra szolgáló átkelőkön. Batu tervében ez volt a döntő motívum. A tábort bekerítő mongol erőket csak úgy tudja a magyar sereg megtámadni, ha csatarendbe áll és úgy vonul ki. Mivel a tábor zsúfolt volt, ezt a belső térben nem tudták végrehajtani, a katonáknak ki kellett volna vonulni és a tábor mellett gyülekezni. A mongoloknak azonban elég volt ezt megakadályozni és ez szinte leküzdhetetlen hátrányba hozta a magyar sereget.

A muhi síkságon viszonylag kevés a kiemelkedés. Olyan magasságú nincs a Sajó keleti partján, ahonnan át lehetne látni a folyó túlsó oldalára és az ott elhelyezkedő magyar tábort meg lehetne figyelni. Stephen Pow és Laszlovszky József¹³ a terület kiemelkedési közül a síktól északkeletre fekvő Strázsahalmot jelölik meg alkalmas megfigyelő pontként, azonban a 156 méter magas domb több mint 14 km távolságra van a Sajótól, így onnan nem lehet megfigyelni a folyó keleti oldalán fekvő tábort. Lényegesen közelebb, a Sajótól 8 kilométerre magasodik Nyékládháza fölött a 187 méter magas Döri-hegy, ami alkalmas kilátóhely. 2004-es terepbejárásom¹⁴ során arra a következtetésre jutottam, hogy innen végezte Batu a megfigyelést. Amennyiben a tábor a Nyékládházától keletre fekvő folyóhurokban volt, akkor ez a hegy erre alkalmas.

12 Spalatói 1981, 175.

13 Pow–Laszlovszky 2019, 282.

14 Négyesi 2007, 585.

A Kerengő esetében a folyóhurok délkeleti sarkán magasodó Testhalom jöhet számításba. A 103 m tengerszint feletti magasságú domb a Kerengőn belül fekvő 98,2–98,8 m tengerszint feletti magasságú területnél átlagosan 4,5 méterrel magasabb.¹⁵ Ehhez a lovon ülő ember 2–2,5 méteres magasságát hozzászámítva, közel 7 méterrel magasabb kilátópontról kínál rálátást a 70 méter¹⁶ széles vízfelületen túl elterülő táborra. A Kerengő túlsó oldalán fekvő magyar tábor élete biztonsággal megfigyelhető volt. Ha a tábor őrsége észrevette Batut és kíséretét, néhány mongol harcos a domb tetején nem jelentett olyan fenyegetést, hogy miattuk riasztani kellett volna a sereget. Ezt a változatot sokkal életszerűbbnek tartom, hiszen ebben az esetben a domb szinte közvetlenül a tábor szélén magasodik, és remek lehetőséget biztosít annak megfigyelésére. Erről a terepbejárás során magam is meggyőződtem.

A híd helye és a csatater geometriája

Az első összecsapásra az április 10-ről 11-re virradó éjszaka a hídnál került sor, amikor Kálmán herceg és Ugrin érsek csapata szétverte a folyó nyugati oldalára átkelt mongol erőket. Ennek hatására a mongol hadvezetés úgy döntött, hogy Batu a sereg felével a hídnál marad, Szübötej pedig a sereg másik felével a Sajó alsó folyásához vonul és ott kel át. Mivel a manőver célja a tábor bekerítése volt, fontos információt jelent a tábor helyére vonatkozóan. Szübötej kínai életrajzából¹⁷ tudjuk, hogy a Sajó felső folyásánál már a csata előtt gázlókat derítettek fel. Ezekre valószínűleg az eredeti lesálláshoz volt szükség, amikor az átkelő magyar sereg ellen akartak támadást indítani. Ezzel szemben az éjszakai szétválás célja tábor bekerítésének végrehajtása volt. Ennek megfelelően, a tábor a hídtól délebbre helyezkedett el, hiszen, ha azzal egyvonalban vagy északabbra lett volna, akkor Szübötej csapata nem kerül a tábor oldalába vagy hátába. Ha a tábor a hídtól északra lett volna, akkor Szübötej az átkelésre a felső folyás gázlóit használja. Ennek megfelelően az alsó folyásnál kialakított átkelőhely a táborral egyvonalban vagy attól kissé délebbre lehetett.

Az 1997-es tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy meghatározzam a Sajó átkelőinek időrendjét.¹⁸ A Pusztai Tamás által feltárt Muhi mezőváros¹⁹ főutcájának délnyugat-

15 A magasságértékek meghatározásához az M.N. Térképészeti Intézet 1968-as, 1:10 000-es térképének 309-223 Hejőszalonta és 309-224 Sajószöged szelvényét használtam. Az 5-7 méteres magasságkülönbség nem tűnik soknak, azonban a terepbejárás során személyesen is tapasztaltam, hogy a domb kedvező rálátást biztosít a Kerengő-ér által határolt területre.

16 A terepbejárás során jól megfigyelhető volt a Kerengő-ér egykori partvonala, ami lehetőséget ad a meder szélességének mérésére. Ez alapján a meder átlagos szélessége kb. 70 méter.

17 Tatárjárás 2003, 33.

18 Négyesi 1997, 300–301.

19 Pusztai 2010, 124–131.

északkelet irányba mutatja, hogy a településről milyen irányba haladt tovább az út, és hol volt a Sajó átkelőhelye. Az út vonalvezetését figyelembe véve, ez Ónod-Sajóhídvég térségében lehetett. Azonban annak is jelentősége van, hogy Muhi a körömi átkelő közelében, azzal egy magasságban jött létre, és már a középkorban az átkelő mindkét oldalán volt egy-egy település.²⁰ A keleti oldalon Köröm, a nyugatin pedig Poga. Véleményem szerint ez a település-csoport a körömi átkelő meglétét és fontosságát jelzi.

A csatának nevet adó Árpád-kori Muhi település nagy valószínűséggel a mezőváros helyén volt. A II. József-féle első katonai felmérés térképlapján²¹ feltüntették Muhi mezőváros romjainak helyét („Muhi Rudera”), de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a török korban szintén elpusztult és újra telepített Poga (a térképen Kaluppen=Kalibák) és Szakáld is Muhi előtaggal szerepel. A helyneveknél az ilyen előtag a pontosabb lokalizációt segíti, így jelen esetben a Muhinál fekvő Szakáldot jelöli. Tekintve, hogy Szakáld 4 kilométerre fekszik az egykori Muhi mezővárostól, ami elég nagy távolság ahhoz, hogy nevének előtagként szerepeltetése segítene a helyének pontos meghatározásában, nem zárható ki annak a lehetősége, hogy az egykori Muhi mezőváros is egy korábban elpusztult, a Szakáld és Poga között húzó-dó területen fekvő település nevét vette fel.

A kutatás lehetőségei

Az összecsapás helyét a csata idején elszóródott és a kutatás idejéig a helyszínen maradt tárgyak jelzik. Átlagos körülmények között a táborozás, a felvonulás, a csatarend felvétele során nem szóródnak el tárgyak. A harc során sem biztos, hogy bármi a földre hullik a harcok személyes felszereléséből, fegyverzetéből. Legnagyobb eséllyel a sebesültek, elesettek tárgyai szóródhatnak szét. Ez azonban csak bizonyos esetekben koncentrálódik olyan mértékben, hogy a későbbi kutatás során egyértelműen azonosítható legyen a harc helyszíne. A harchoz kapcsolódó leletkoncentráció leginkább a gyalogsági összecsapások helyszínén vagy olyan helyeken jön létre, ahol a lovasság tömörül és a mozgása lelassul. Az így elszóródott tárgyak többsége önmagában még nem utal harcra. Pénzérmék, csatok, veretek, gyűrűk, gombok akár a mindennapok során is elszóródhattak. Az összecsapásra leginkább jellemző fegyverek általában nagyobb méretűek, így nagy eséllyel a zsákmány összegyűjtése során vagy később felszedik őket. Többnyire sérült fegyverek darabjai maradhatnak a helyszínen. Szerencsés esetben a harc során használtak lőfegyvereket, melyek lövedékei nagyobb mennyiségben szóródtak szét és ezzel együtt nagyobb az esélye, hogy egy részük a helyszínen maradt és megtalálható. A tűzfegyverek megjelenése előtt a nyílhegyek tartoznak ebbe a

²⁰ Uo.

²¹ Második József-féle Első katonai felmérés, Coll: XXI. Sectio XIV.; Coll: XXII. Sectio XV.

kategóriába, azonban egy csata során kiszóródott mennyiségük csak töredéke a tűzfegyverekkel vívott harc során kilőtt lövedékeknek, ezért a XVI. századot megelőző csaták helyszínét nehéz azonosítani a leletanyag alapján.

Az, hogy a csatatéren milyen mennyiségű leletanyag marad vissza, a későbbiek során megőrződik-e és a kutatás során megtalálható-e, számos tényezőtől függ. Mennyi fémtárgy volt a harcosokon, mekkora értéket jelentett a fém, mennyire volt fedett a terület növényzettel és vízzel a harc időszakában és a későbbiekben, folyt-e a területen a későbbiekben kézi földművelés (ásás, kapálás, lóval való szántás stb.). A csata után a győztesek összegyűjtik a zsákmányt. Ennek során az elesetteket megfosztják az értékeiktől és általában a ruházatuktól is. Ilyenkor több kisebb tárgy szóródhat el. Erre leginkább az összecsapások helyszínén kerül sor, mivel itt hevernek a holttestek. A rejtékhelyekre húzódó sebesültek, ha később meghalnak, elkerülhetik a kifosztást és akár a kutatás időpontjáig is megőrződhet a tetemük a teljes felszerelésükkel. A zsákmánygyűjtés másik színtere a vesztes tábora, azonban itt a felszerelést eleve a szállíthatóságot figyelembe véve állították össze, így nyugodt körülmények között szinte teljesen kiüríthető egy tábor, csak a szemét marad vissza.

A későbbiek során a csatateret kedvelt vadászterületet jelentenek a gyűjtögetőknek. A földművelés során azok a tárgyak, melyek kiválnak a környezetükből, nem kerülnek el a felszedést.

A muhi csata esetében a lovassági összecsapás jellegéből kifolyóan nagy területen szóródott el a leletanyag. Mivel a fegyverek anyaga vas volt, a kutatás során számolni kell az újkori vashulladék zavaró hatásával is.

A Hejőkeresztúr közelében Wolf Mária által feltárt településen²² előkerült, a csatához köthető leletanyag azt jelzi, hogy a területen lehetnek még hasonló elpusztult falvak. Ezek feltárása adalékot jelenthet a tatárjárás történetéhez, azonban a csatával kapcsolatban nem feltétlenül. Figyelembe kell venni, hogy március közepétől a mongol sereg főerői a környéken táboroztak. Már a csata előtt elpusztíthatták a vidék településeit, melyek a menekülőkhöz adhattak időleges búvóhelyet. A feltárás során jelentkező pusztulási réteg azonban három vagy több hét jelenségeit tartalmazhatja. Mivel a területen évszázadok óta folyik földművelés, a szántóföldeken viszonylag kevés az esélye, hogy az összecsapásra utaló leletmintázatot lehetne feltárni. A Csüllő dombján előkerült leletek azt mutatják, hogy a mocsaras részek kiemelkedései kisebb összecsapásoknak adhattak helyet, azonban a fekvésük miatt a földművelésbe csak később bevont területeken megmaradhatott a harcra utaló leletanyag egy része. Ezen a gondolati szálon továbblépve, véleményem szerint a legnagyobb esély a csatához köthető leletanyag megmaradására a korábban vízzel borított területeken van. Valószínűleg a Csüllőn vívott összecsapás kiterjedt a környező mocsaras részre is. A Keregtő medrét érdemes lenne átvizsgálni, hiszen nem zárható ki annak a lehetősége, hogy itt volt a magyar tábor. A mára már feltöltődött folyómedret két helyen fúrással vizsgáltam. E szerint a sóderes mederfenék fölött közel 80 cm-es feltöltődés van. A csata idején a vízbe

22 Wolf 2018, 120.

esett tárgyak a mederbe ágyazódva megmaradhattak. A terep átvizsgálásához használt fémkereső műszerek a nagy mélység miatt alkalmatlanok arra, hogy ezeket a tárgyakat megtalálják. A mélykeresők a nagyobb fémtárgyakat képesek jelezni, azonban érdemes lenne először magnetométeres felmérést végezni a területen. Ez éppen a vasból készült tárgyak jelenlétét és sűrűsödési pontjait tudná kimutatni. Az így megjelölt helyeken a mélykeresőt talajradarral kombinálva kellene alkalmazni. A mélykeresővel viszonylag pontosan kimérhető a tárgy helye, a talajradarral pedig a helyzetét és esetlegesen a méretét lehetne meghatározni. Ezzel a módszerrel a 100 négyzetcentiméternél nagyobb felületű tárgyak lokalizálására van lehetőség. Zavaró tényezőt jelenthet, hogy a mocsaras részeket gyakran hulladéklerakónak is használták, ami akadályozza az eredményes kutatást. Ezzel együtt, a csata nyomainak azonosítására a legnagyobb esélyt a Kerengő feltöltődött medrének és a Csüllő körüli mocsaras foltok magnetométeres átvizsgálásában látom.

A hadirégészet nemzetközi gyakorlatában a Kr. u. 9-ben lezajlott teutoburgi csata helyszínének feltárása jelenthet párhuzamot.²³ Itt a Kalkriese-hegység és az északi lábánál húzódó mocsarak közötti szárazulaton zajlott az összecsapás. Az egykori csatatérre az erózió miatt jelentős mennyiségű hordalék került a magasabban fekvő részekről, a helybeli földművesek pedig a mocsárból kivágott gyeptéglákkal trágyázták a szántóföldjeiket. Ennek eredményeként az egykori csatatert 40-50 centiméteres takaróréteg fedte be, ami megőrizte az eredeti felszínre szóródott leletanyagot.²⁴ A muhi csatatéren az összecsapások során érintett vizes, mocsaras részek feltöltődött medrében alakulhattak ki hasonló körülmények.

Hivatkozott irodalom

- Font 2016.** Font Márta: A Kalka menti csata (1223). In Pósnán László – Veszprémy László (szerk.): *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6-16. század)*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. 45–64.
- Freytag 1631.** Freytag, Adam: *Architectura militaris nova et aucta...* Elsevier, Leiden, 1631. (<https://books.google.hu/books?id=M3RVAAAaCAAJ&printsec=frontcover&dq=adam+freitag+architectura+militaris+1631&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwia9OPWmZj0A-hU-8LsIHR77CHYQ6AF6BAGIEAI#v=onepage&q&f=false> letöltve: 2021. 11. 14.)
- Laszlovszky–Pow–Pusztai 2016.** Laszlovszky József – Pow, Stephen – Pusztai Tamás: A muhi csata és az 1241-es tatárjárás. Új régészeti és történeti megközelítések. *Magyar Régészet*, 5. (2016) 2016/Tél. 27–36. http://files.archaeolingua.hu/2016T/Laszlovszky_Pow_Pusztai_H16T.pdf (Letöltve: 2021. augusztus 12.)

²³ Schlüter 1992, 324–327.

²⁴ Schlüter 1992, 320.

- Négyesi 1997.** Négyesi Lajos: A muhi csata. 1241. április 11. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110. (1997) 2. sz. 296–310.
- Négyesi 2007.** Négyesi Lajos: Hol volt Muhi? *Élet és tudomány*, 62. (2007) 19. sz. 582–585.
- Nicolle & Shpakovsky 2001.** David Nicolle & Viacheslav Shpakovsky: *Kalka River 1223. Genghiz Khan's Mongols invade Russia*. Osprey Publishing, Oxford, 2001.
- P. Szabó 2018.** P. Szabó Sándor: A muhi csata és a tatárjárás középkori kínai nyelvű források fényében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 131. (2018) 2. sz. 259–286.
- Pow–Laszlovszky 2019.** Stephen Pow – József Laszlovszky: Finding Batu's Hill at Muhi: Liminality between Rebellious Territory and Submissive Territory, Earth and Heaven for a Mongol Prince on the Eve of Battle. *Hungarian Historical Review*, 8. (2019) 2. sz. 261–289.
- Pusztai 2010.** Pusztai Tamás: Középkori falvak es mezővárosok regesztai kutatása. In Benkő Elek – Kovács Gyöngyi (szerk.): *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon*. MTA Régészeti Intézete, Budapest, 2010. 113–140.
- Schlüter 1992.** Wolfgang Schlüter: Archäologische Zeugnisse der Varusschlacht? Die Untersuchungen in der Kalkrieser-Niewedder Senke bei Osnabrück. *Germania*, 70. (1992) 2. sz. 307–329.
- Spalatói 1981.** Spalatói Tamás: A salonai és spalatói főpapok története. In Katona Tamás (szerk.): *A tatárjárás emlékezete*. Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1981. 172–193.
- Tatárjárás 2003.** A Jüan-dinasztia története. In Nagy Balázs (szerk.): *Tatárjárás*. Osiris kiadó 2003. 33–34.
- Wolf 2018.** Wolf Mária: Régészeti adatok a tatárjárás történetéhez. *Archaeologiai Értesítő*, 143. (2018) 117–150.
- Zrínyi 1957.** Zrínyi Miklós: Tábori kis tracta. In *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1957. 108–130.

1. kép: A lehetséges átkelő és táborhelyek viszonya a mongol manőverekhez

2. kép: Rálátás a Testhalomról a Kerengő túlsó partján lévő táborra

ABSTRACT

Localization issues related to the Battle of Muhi

In my study, I will examine the major issues related to locating the battle of Muhi, i.e. the location of the Hungarian camp and the bridge on the river Sajó. An important factor for determining the location of the camp was that Subutai marched from the bridge to the lower course of the Sajó to get to the side of the camp. This suggests that the camp was located south of the river crossing. I will try to determine the minimum size of the camp based on the number of troops and the reason why the camp became congested. Another question concerning the camp is the identification of the hill from which Batu observed the Hungarian camp. In my opinion, considering the topography of the area, the most suitable hill for this was Testhalom on the bank of the Kerengő. Finally, I propose a method in battlefield archaeology to find battle-related finds by geophysical measurements using a magnetometer.

KEYWORDS: Battle of Muhi, Kerengő, Batu Khan, Subutai, King Béla IV (1235-1270), Szakáld